

ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ. ПРОФЕСІЙНА Й ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9.072.432

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/08>**Васюк К.М.**

Донецький національний університет мені Василя Стуса

УЯВЛЕННЯ ПРО ПРОФЕСІЙНІ РОЛІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ І МИРНОГО ЧАСУ

У статті йдеться про особливості уявлення майбутніх психологів про свої професійні ролі. Професійна роль розглядається в контексті предметної діяльності та суб'єктної взаємодії і трактується як модель поведінки в певній професії, включаючи набір засобів розв'язання професійних завдань. Як різновид соціальної ролі професійна роль розглядається з трьох позицій: як система суспільних очікувань в певний історичний період, як реальна поведінка суб'єкта в конкретній професійній діяльності та особисте уявлення про професію і своє місце в ній, права і обов'язки. На основі теоретичного аналізу були виділені також зовнішні і внутрішні чинники формування професійної ролі. В основі дослідження покладена модель В. Шейна, який виділяє п'ять груп мотивів, що формують уявлення про професійну роль: керівництво іншими, виконання дій з технікою, безпека, творчість, автономія. На підставі теоретичного аналізу професійних ролей висунуте припущення, що уявлення про них залежать від соціальної ситуації, в якій перебуває особистість. Дослідження проводилось в два етапи: на першому уявлення про професійні ролі проводилось у мирний час, другий етап реалізувався на тлі війни, в поточному році. Здійснено порівняльний аналіз уявлень про майбутню професійну роль у здобувачів психологів бакалаврату. В результаті встановлено, що лідером професійних ролей є допомога іншим і підтримка, яка не залежить від кризових ситуацій. Майбутні психологи в складні часи розраховують брати на себе децю більшу відповідальність. В кризовий період посилюється значення емоційної підтримки і зменшення емоційного дискомфорту клієнта. Також зростає значення емоційного каналу емпатії. В кризові періоди зростає директивність в уявленнях про професійну роль, на перший план виступає безпека, вона виражається а матеріальному благополуччі самого фахівця, стабільності умов життя. Зменшуються показники автономії, що говорить про готовність фахівця підкорятись правилам старшого за статусом. В напрямках діяльності порівняно зі стабільним періодом більше виражені прагнення позбавлення клієнта від страждань, усунення хворобливих станів, але майбутні психологи в кризові періоди більше бояться приступати до практики, зробити помилку. Результати свідчать про необхідність системно підвищувати самооцінку майбутніх фахівців і зменшувати їх тривогу щодо практичної діяльності.

Ключові слова: емпатія, кризова ситуація, професійна роль, уявлення, усвідомленість.

Постановка проблеми. Тривала війна в Україні ставить виклики перед усім суспільством, але є певні категорії фахівців, які мають зростаюче навантаження і попит. До переліку таких професій налужать психологи, які сьогодні надають допомогу широким верствам населення, як військовим, так і цивільним. У підготовці фахівців-психологів потрібно надавати особливе значення особистісним якостям, самоставленню і рівню особистісного розвитку, інакше якість психологічної допомоги буде низькою.

Одним із важливих компонентів готовності до професійної діяльності є уявлення про свою майбутню професійну роль. Як зазначає Н.Ф. Шевченко, професійні уявлення дуже динамічні, і потребують постійного моніторингу, особливо в контексті кризових явищ в суспільстві, викликаних воєнними діями [7, с. 89].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку В.В. Меньяло, професійні уявлення містять два обов'язкових компонента: 1) предметний – уявлення про зміст професійної діяльності, знаряддя

праці, алгоритми її реалізації; 2) суб'єктивний – уявлення про необхідні особистісні якості, знання, вміння і навички, які сприяють успішній професійній діяльності [7, с. 90].

Уявлення про свою професійну роль відносяться до когорті базових уявлень особистості в суспільному просторі. В широкому сенсі соціальні ролі розглядаються з трьох позицій, виділених П.П. Горностаєм, а саме:

1) як система суспільних очікувань, модель поведінки, яка поширена в даний історичний час в певній суспільній групі;

2) як реальна поведінка особистості в конкретній взаємодії з іншим суб'єктом, тут і зараз;

3) як внутрішнє уявлення про себе в контексті певної соціальної ситуації, свої права і обов'язки, можливості і засоби досягнення мети, які доцільно застосовувати не тільки з позиції раціонального, але і морального плану [3, с. 49].

Враховуючи, що професійна роль являється одною із різновидів соціальних ролей, вважаємо за доцільне застосувати по відношенню до неї ту ж саму типологію. Професійна роль є зовнішнім вираженням процесу професійної ідентичності. Але якщо ідентичність можна оцінити за рівнем, глибиною, то професійна роль має більш якісні варіації, тому найкращий метод її оцінки, на нашу думку, опитування (як засіб визначення внутрішнього розуміння її суті) і спостереження за зовнішніми проявами цієї ролі.

Л.І. Собуцька вважає, що соціальна роль є моделлю поведінки відповідно конкретної соціальної позиції, в тому числі і професійної, отже і діяти майбутній фахівець буде відповідно цій моделі, маючи установку на заздалегідь визначені реакції в конкретних ситуаціях. Професійна роль забезпечує професійну самореалізацію особистості, засіб досягнення професійних і особистих цілей [4, с. 89]. В.В. Чернявська визначає, що сукупність таких ролей формує професійну Я-концепцію, отже така роль може бути не одна [5, с. 121].

Досліджуючи професійні ролі, П.П. Горностає робить висновок, що професійні ролі мають певне місце в структурі особистості, а саме в її спрямованості, де вони напряму взаємопов'язані з мотивами діяльності та ціннісними орієнтаціями. Певні соціальні ролі корелюють з визначеними ціннісними орієнтаціями і мотивами, але характер такого впливу потребує окремих досліджень [3, с. 51].

Таким чином, на уявлення про майбутню професійну роль впливають два типи чинників:

1) зовнішні – представляють вплив моделей поведінки інших фахівців в цій галузі, навіювані стереотипні моделі в процесі навчання, об'єктивні вимоги дійсності при влаштуванні на те чи інше місце роботи, коли використання певної ролі вносить деструктивні тенденції, і фахівцеві потрібно шукати нові моделі поведінки;

2) внутрішні – мотиви і ціннісні орієнтації особистості, здатність до емпатії, установки у вихованні,

На думку Л.І. Собуцької, професійна роль – це лише приблизна стратегія дії професіонала, вона не може охопити весь діапазон професійних ситуацій, особливо екстремальних, які трапляються нечасто. На нашу думку, це компенсується частково поєднанням декількох ролей, а також особистим професійним досвідом [4, с. 86].

На думку авторитетного дослідника кар'єри В. Шейна, уявлення про майбутній професійний шлях і свою роль в ньому тісно пов'язані з потреба і мотивами людини. Основоположні мотиви він розділив на п'ять груп в залежності від того, що людина шукає в професії:

- керівництво іншими (менеджмент);
- виконання дій з технікою – їй подобається саме маніпуляції з технікою, її ремонт тощо;
- безпека своя або інших – наприклад, боксер може себе захистити від нападників, або матеріальний достаток, який дає відчуття безпеки («я багатий, отже почуваюсь впевнено»), зв'язки, які дають відчуття захищеності;
- творчість – можливість створювати щось, оригінальне, естетичне, нове;
- автономія – професія, що дає свободу дій, забезпечує незалежність від батьків або керівництва (у випадку з підприємництвом) [6, с.437].

Цікавим в трактуванні професійних ролей є також сценарний підхід, започаткований Е. Берном, де професійна роль має певні аналогії з життєвим сценарієм, оскільки він є одним із чинників вибору професії. Також в дослідженнях структури професійної ролі виділяють стадійність її розвитку, зокрема, П.П. Горностає виділяє сім основних стадій:

1) формування прообразу професійної ролі – ця стадія відповідає віку 3 років і реалізується в рольовій грі;

2) імітація – примірювання дорослих ролей уже усвідомлено, відповідає стадії підліткового віку;

3) формування ролі як потенції – відбувається засвоєння професійних моделей поведінки, в тому числі і на практиці, ця стадія характерна юнацькому віку в період студентства;

4) становлення реальної професійної ролі – відбувається під час справжньої професійної діяльності в процесі набуття досвіду;

5) індивідуалізація професійної ролі – формуються власні способи виконання професійних задач, коли фахівець не знаходить потрібних шаблонів у засвоєній моделі поведінки;

6) наповнення професійної ролі соціальним змістом – виокремлюється власна професійна позиція, яка базується вже на власному професійному досвіді, майстерності, знаходяться нові, часто оригінальні способи вирішення професійних задач;

7) досягнення вищої майстерності – в цілому відповідає поняттю А. Маслоу «самоактуалізація», суб'єкт відчуває себе професіоналом, прагне передати досвід учням, а також може навіть порушувати традиційні алгоритми виконання професійних задач, що і є прогресивним розвитком професії [3, с. 53].

Постановка завдання. Основною метою даного дослідження було визначити, як міняються уявлення про професійні ролі фахівців-психологів у кризові періоди життя суспільства, особливо в умовах військових дій, коли фахівець, перебуваючи сам в досить екстремальних умовах існування, тим не менше відчуває підвищений попит на свої послуги, а також має збільшений тягар відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації поставленої мети і завдань використовувались наступні методики: асоціативний тест на виявлення ролей, з якими асоціюються психологи, анкетування студентів різних курсів на виявлення образу професійної ролі, яке базувалось на теорії Е. Шейна, модифікація тесту незакінчених речень. В якості досліджуваних виступали студенти

2–3 курсів спеціальності «Психологія» Донецького національного університету імені Василя Стуса. Дослідження проводилось в 2 етапи. Перший був реалізований у 2020–2021 н.р., тоді до вибірки увійшли 35 досліджуваних з них 4 чоловічої статі та 31 особа – жіночої. Другий етап був реалізований у 2022–2023 н.р. і охоплював 2–3 курси у кількості 38 осіб, з них 3 чоловічої статі і 35 – жіночої. Непропорційне представлення статей пов'язано з такою ж диспропорцією у навчальних групах здобувачів, тому що професію психолога найчастіше в сучасних реаліях здобувають жінки.

В дослідженні було висунуте припущення, що повномасштабна війна 2022 року мала б змінити уявлення про професійну роль завдяки тому, що особистісний розвиток людини в кризові періоди інтенсифікується, а також більшість з опитаних в тій чи іншій мірі волонтерили, були залучені до активної громадської діяльності, то ж могли на власному досвіді впевнитись у важливості професії психолога, а також отримати запити на нові професійні навички.

В якості методики дослідження використовувався асоціативний тест, який визначав, з якими функціями, ролями асоціюється у здобувачів майбутня професія, в якому ампула вони себе бачать. Проводився також порівняльний аналіз цього опитування з тим, що було проведене 2 роки тому, в мирний час. Зауважимо, що в таблиці подаються вже перефразовані ролі, тому що в реальних відповідях описи могли бути довшими, також не було обмеження в кількості можливих ролей, але більшість вказувала 3–5 ролей.

Через те, що опитані могли давати кілька відповідей, розставляючи пріоритетність, то загальна кількість відповідей може бути більше за 100%.

Таблиця 1

Результати асоціативного тесту у здобувачів 2020–2021 н.р. та 2022–2023 н.р.

Показник 20–2021 н.р.	Відсоток	Показник 2022–2023 н.р.	Відсоток
Допомога	82,9	Допомога	89,5
Підтримка	74,3	Підтримка	94,7
Порадник	34,3	Порадник	47,4
Керівництво	31,4	Керівництво, патронаж	55,6
Розвиток клієнта	62,8	Розвиток клієнта	28,9
Радість іншим, розвага	28,6	-	-
Жалість, співчуття	77,1	Жалість, співчуття	92,1
Реалізація себе як фахівця	54,3	-	-
Консультування	22,9	-	-
Дослідження, здобуття досвіду	25,7	Здобуття досвіду	23,7
-	-	Задоволення іншим, розрада	21,1
-	-	Полегшення стану	71,1

В таблиці 1 видно, що в порівнянні з мирним періодом, у військовий час спостерігаються певні відмінності у баченні своєї професійної ролі майбутніми фахівцями. Беззаперечним лідером професійних ролей в будь-який час допомога іншим і підтримка, також в кризовий період зростає кількість ролей «Патронаж» та «Керівництво», тобто майбутні психологи в складні часи розраховують брати на себе дещо більшу відповідальність за дії клієнта. Та сама ситуація і з показниками ролі «Порадник», хоча в психологічній практиці вона вважається не зовсім бажаною.

В кризові періоди майбутні психологи мають установку на зменшення значення розвитку клієнта, вірогідно, за рахунок зміщення акцентів в бік підтримки і зменшення емоційного дискомфорту. Також зростає значення жалості і співчуття, тобто емоційного каналу емпатії. В цілому вважаємо це ознакою недостатнього професіоналізму, тому що висококваліфікований фахівець має робити акцент не на емоційному, а на раціональному каналі емпатії у зв'язку з ризиком власного емоційного вигорання.

Низькі показники мають ролі «Здобуття досвіду», і судячи з показників, вони мають незначну представленість порівняно з іншими. Вірогідно, ця роль притаманна особистостям з вираженими кар'єрними мотивами. Також про адекватне розуміння потреб клієнтів у кризові періоди присутнє. Важливо, що в кризові періоди

зникли з фокусу уваги здобувачів професійні ролі «розвага» та «реалізація себе як фахівця» і «консультування», хоча реалізація перегукується зі здобуттям досвіду, вона, на нашу думку, є більш егоїстичною

Розрахунок за критерієм кутового перетворення Фішера проводилось тільки у спірних ситуаціях, коли відмінності були досить значними, різниця 0–5% не враховувалась. Достовірні відмінності у показниках виявились щодо ролей «Підтримка», «Керівництво», «Розвиток клієнта», «Жалість і співчуття», що є цілком закономірним результатом. Такими чином аналіз показав, що здобувачі досить непогано усвідомлюють значення своїх професійних ролей в контексті кризових подій у сучасному українському суспільстві.

Також, ґрунтуючись на теорії В. Шейна, нами була створена анкета для виявлення 5 основних стратегій у визначенні власних професійних ролей: керівництво іншими, виконання дій з технікою, безпека, творчість й автономія.

Для цього в анкеті задавались питання, що визначають такі позиції, як: власна вигода від професії, що фахівець має давати клієнту, яка професійна роль є найбільш продуктивною, 3 варіантами відповідей, які включають означені стратегії.

Результати анкетування на двох етапах можна побачити в таблиці 2.

На жаль, питання продуктивності тої чи іншої ролі в кризові періоди та мирний час ставилась

Таблиця 2

Результати анкетування професійних ролей за моделлю В. Шейна (%)

Показники анкети	Дослідження 2020–2021 н.р.	Дослідження 2022–2023 н.р.
1	2	3
Власна вигода в професії		
Керівництво іншими	8,6	21,1
Виконання дій з технікою	8,6	2,6
Безпека своя або інших	34,3	50
Творчість	20	7,9
Автономія	28,5	18,4
Найбільш продуктивна професійна роль в кризові періоди		
Керівництво іншими	-	15,8
Виконання дій з технікою	-	5,3
Безпека своя або інших	-	57,9
Творчість	-	2,6
Автономія	-	18,4
Найменш продуктивна професійна роль в кризові періоди		
Керівництво іншими	-	7,9
Виконання дій з технікою	-	31,6
Безпека своя або інших	-	0
Творчість	-	26,3
Автономія	-	34,2

1	2	3
Найбільш продуктивна професійна роль в благополучні періоди		
Керівництво іншими	20	23,7
Виконання дій з технікою	11,3	7,9
Безпека своя або інших	22,9	18,1
Творчість	22,9	31,6
Автономія	22,9	18,4
Найменш продуктивна професійна роль в благополучні періоди		
Керівництво іншими	11,3	10,5
Виконання дій з технікою	28,5	18,4
Безпека своя або інших	22,9	7,9
Творчість	22,9	31,6
Автономія	14,2	31,6

лише зараз, тому порівняти уявлення здобувачів неможливо за цими категоріями. За іншими категоріями ми бачимо, що в кризові періоди зростає директивність в уявленнях про професійну роль за показниками «Керівництво». А також на перший план виступає безпека. Якщо ми поглянемо на розуміння цієї шкали В. Шейном, то вона виражається не в безпечній ситуації як такої, а матеріальному благополуччі самого фахівця та контрольованості процесом, також важливим є підтримка колег. Тобто наповнення цієї професійної ролі має егоїстичні тенденції, хоча невисокі показники зазначені саме в ключі власної вигоди. В той же час зменшуються показники автономії, що говорить про готовність фахівця підкорятись правилам старшого за статусом, хоча цей показник і так не був надто великий. Але в час кризовий період безпека вважається пріоритетною стратегією серед кращих. Вважаємо таке протиріччя результатом невисокої усвідомленості суті цієї професійної ролі в діяльності майбутніх фахівців.

В оцінках продуктивних і непродуктивних стратегій цікавим є роль творча, її превалювання в переліку непродуктивних професійних ролей свідчить про те, що в кризові періоди професіонали не схильні вносити індивідуальний вклад в прийняття професійних рішень, а орієнтуються на професійні шаблони. На користь цього також свідчать 4 і 5 пункти, де видно, що творчість і автономія не стали домінуючими професійними стратегіями, навпаки, стали вважатись непродуктивними. Найменші показники за всіма пунктами традиційно виявляються у професійній ролі «Виконання дій з технікою», ймовірно тому, що професія психолога передбачає комунікацію, а не використання технічних засобів, де робота з апаратурою зведена до мінімуму.

Також в дослідженні нами використовувалась методика незакінчених речень в авторській модифікації. Ця техніка передбачає варіації змісту в залежності від теми дослідження, у зв'язку з тим, що її суть у сприянні фіксації уваги опитаного на конкретній тематиці, що запускає асоціацію з конкретним конструктом, що виражає ставлення людини до певного явища. Для оцінки професійних ролей ми використовували конструкти вказані в таблиці 3. Нижче

Як видно з таблиці 3., в кризовий період і в мирний час в уявленні щодо змісту професійної ролі за методикою незакінчених речень теж спостерігались певні відмінності. Так, більшість майбутніх фахівців сприймають основною метою своєї професії допомогу іншим, також різко зросло значення своєї користі іншим, в той же час прагнення власного вдосконалення дещо втратило актуальність.

Звичайно, навіть самі альтруїстичні мотиви мають під собою власну вигоду, тому важливим бонусом в професії є моральне задоволення, але в кризовий період збільшилась також потреба власної корисності для інших,

Стосовно ризиків, то в стабільних і кризових періодах є цікаві закономірності, зокрема, здобувачі гостро усвідомлюють і побоюються емоційного вигорання та нанести шкоду іншим. Зростання останнього параметру свідчить про досить високий рівень усвідомлення відповідальності на фоні кризових подій в суспільстві. Також 2 категорії зовсім не були представлені при опитуванні у кризовий період – страх за репутацію та сумніви щодо обрання професії.

В напрямках діяльності порівняно зі стабільним періодом зараз гостріше виражені бачення своєї ролі як позбавлення клієнта від страждань

**Результати діагностики за методикою незакінчених речень у здобувачів 2020–2021 н.р.
та 2022–2023 н.р.**

Зміст конструкту професійної ролі	Здобувачі 2020–2021 р.н	Здобувачі 2022–2023 р.н.
Найголовніше в моїй майбутній професії – це...		
Допомога іншим	71,4	94,7
Можливість професійного зростання	34,3	44,7
Свобода творчості, вибору напрямів дій	22,9	26,3
Особисте вдосконалення і розвиток	52,3	42,1
Усвідомлення, що ти корисний іншим	42,9	84,2
Можливість забезпечити себе	34,3	71,1
Можливість підтримки інших	60	52,6
Залишити свій слід в історії, прославитись	22,9	10,5
Особисто я отримую від цієї професії....		
Моральне задоволення	52,3	44,7
Матеріальне забезпечення	8,6	15,7
Постійний розвиток, самовдосконалення	45,7	26,3
Реалізацію своїх можливостей	48,6	26,3
Просто задовольняю цікавість до людей	11,4	15,7
Усвідомлення, що ти корисний	62,8	81,6
Розвиток вмінь спілкуватись	8,6	7,9
Побудову кар'єри	45,7	31,6
Основні ризики моєї професії полягають у....		
Емоційне вигорання	80	86,8
Можливість нашкодити іншим	45,7	68,4
Можливість втратити репутацію	8,6	-
Зрозуміти, що обрав не своє	5,7	-
Неможливість ефективно працювати в іншій країні	-	18,4
Основну користь для інших у моїй професії складає....		
Зняття напруги, покращення самопочуття	45,7	57,9
Духовне зростання людини	45,7	31,6
Позбавлення від страждань	51,4	86,8
Запобігання серйозним помилкам	14,3	50
Розв'язання конфліктів	8,6	7,9
Зцілення від хвороб, залежностей	22,9	47,3
Я найкраще могу виконувати такі професійні задачі, як....		
Слухати (емпатично)	25,7	47,3
Розуміти проблеми клієнта і розкривати їх	52,3	68,4
Переконувати, змінювати судження	37,1	-
Проявляти співчуття, підтримку	80	71,1
Знімати напруження	28,6	71,1
Навчати новим навичкам	11,4	31,6
Найважче в професії мені дається....		
Відволікатись від чужих проблем	11,4	28,9
Переходити від теорії до практики	65,7	68,4
Зберігати спокій	22,9	86,8
Осягнути, вивчити масив інформації	34,2	7,9
Не боятись помилок, не думати про них	48,6	63,2
Стежити за новаціями	8,6	7,9

(роль рятівника), а також усунення хворобливих станів, при цьому запобігаючи помилкам, що теж свідчить про підвищений рівень відповідальності до майбутніх професійних обов'язків.

Найбільш впевнено здобувачі відчують себе у виконанні таких професійних задач: розуміння проблем клієнта, співчуття, підтримка і зняття емоційного напруження. При чому останній

пункт отримав суттєве зростання у рівні представленості в кризовий період.

Традиційно майбутні психологи бояться приступати до практики, зробити помилку, при чому в кризовий період цей страх підвищився, що непрямо підтверджує раніше висунуте припущення про зростання професійної відповідальності у кризові періоди життя суспільства. Дається ознаки і стрес, який переживають самі здобувачі, оскільки їм важко зберігати спокій.

Висновки. Таким чином було встановлено, що існують певні відмінності в уявленнях щодо своєї професійної ролі у майбутніх психологів, що може бути викликано саме кризовою ситуацією в українському суспільстві, викликану війною. Зокрема, в розумінні професійної ролі виріс рівень відповідальності до професійних

обов'язків, усвідомлення своєї користі іншим, акцент в роботі на емоційних процесах, але в той же час зростає рівень тривожності щодо страхів не впоратись, отримати професійне вигорання. Є тенденції нехтувати власне самовдосконалення, навчання новому, не приділяється належна увага творчому аспекту в професії та є збільшення тенденції до веденої позиції в роботі, готовність підкорятись наказам авторитетних осіб. У зв'язку з тим, що військовий стан в Україні триває і негативні чинники продовжують діяти, то дана ситуація потребує постійного моніторингу з метою корегування негативних моментів в уявленні про професійну роль та визначення чинників, які на них впливають окрім кризових процесів у суспільстві, а також розробка можливих засобів корекції цих явищ.

Список літератури:

1. Антонова Н.О. Ціннісні орієнтації студентів з різним типом готовності до професійної діяльності психолога. Практична психологія і соціальна робота. 2011. № 2. С. 31–35.
2. Бегеза Л.Є. Рольова ідентифікація практичного психолога як критерій його адаптованості у професійно-технічному навчальному закладі. Наукові студії із соціальної та політичної психології. Соціально-психологічні ресурси освіти, духовного і культурного розвитку. 2011 Вип. 4 (28). С. 10–18.
3. Горностай П. П. Основні тенденції функціонування особистості у ракурсі рольової теорії. Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей. Київ, 2002. Вип. 6 (9). С. 44–57.
4. Собуцька Л.І. Професійна роль як одна з головних соціально-психологічних ролей особистості. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Психологічна». 2012. Вип. 1 с. 80–90.
5. Чернявська В.В. Теоретичні аспекти дослідження професійної кар'єри майбутнього фахівця. Психологічні науки (науковий часопис). 2010. № 28 (52). С. 118–123.
6. Шаповалова Н.П. Експеримент В. Шейна з визначення «якорів кар'єри» як найпоширенішої теорії кар'єрних орієнтацій. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загально освітній школі : зб. наук. праць. Запоріжжя : КПУ, 2012. Вип. 26 (79). С. 433–441.
7. Шевченко В.Ф., Меньяло В.В. Уявлення студентів-психологів про майбутню професійну діяльність. «Наука і освіта», 2014. Вип. 9. С. 88–93.

Vasuk K.M. THE UNDERSTANDING OF PROFESSIONAL ROLES OF FUTURE STUDENTS IN WAR AND PEACETIME

The article deals with future psychologist' understanding of their professional roles. A professional role is considered in context of objective activity and subjective interaction and is treated as a model of behavior in the profession including a rang of tools of problem solving in profession. As a type of social role, a professional role is considered from three positions: as a system of social expectation in this historical period, as a real person's behavior and personal understanding of profession and his place in it, rights and duties.

Based on theoretical analysis, we have been allocated the internal and external determinates of making of professional role. The investigation bases on the Shtein's model, who defines five groups of motives. They make the understanding of a professional role: a management of people, a security, a creativity, an autonomy. Based on theoretical analysis of professional roles we have suggested that the understanding of them depends on social situation, where a person is. The investigation was conducted in two phases: at first the understanding of professional role was researched in a peacetime and second phase was realized during the war this year. There has been realized a comparative analysis the understanding of a future professional role of bachelor-psychologists. As result, it was found that the leader of professional roles is a help and support, what doesn't depend on crisis situations. The future psychologists is going to take more responsibility in difficult times. In crisis period the emotional protection and emotional comfort of client become more important. The importance of emotional empathy also increases. In a

crisis period the directive understandings of professional role increases too, the safety comes on the fore, it expresses in material well-being of specialist, stable living conditions. The level of autonomy decrease which indicates professional's readiness to obey the rules of leader. In comparison with a stable period, there are more pronounced the aspirations to save from sufferings, eliminate painful conditions in the directs of activity. But future psychologists are more afraid to begin to practice, to make a mistake. The results testify to necessary the increasing of future specialist' self-esteem and decreasing their anxiety in practice systematically.

Key words: awareness, crisis situation, empathy, professional role, understanding.